

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

BEDİR, A. (2020). Türklerin İktisadi Hayatında Sosyal Yardımlaşma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (3) , 1141-1169.

Türklerin İktisadi Hayatında Sosyal Yardımlaşma

Atila BEDİR (*)

Özet: Dengeli bir iktisadi ve sosyal gelişmenin sağlanması bakımından ekonomik büyümenin insan odaklı, kapsayıcı ve sürdürülebilir kılınması önem arz etmekte; yoksullukla mücadele, gelir eşitsizliğinin azaltılması, sosyal koruma harcamaları ve sosyal yardımlar ülkelerin kalkınma politikalarının ana ekseninde yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türk milletinin tarihi çok eskilere dayanan kendine özgü güçlü bir sosyal yardımlaşma kültürünün bulunduğu, iktisadi ve sosyal hayatının bütünlük bir yapıda ilerlediği görülmektedir. Türk Dilinin eski büyük eserlerinde sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya verilen önemi görmek mümkündür. Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminde Anadolu'ya özgü bir yapı niteliğinde olan Ahilik teşkilatı ile vakıflar ekonomik ve sosyal yapıyı ahenk içinde ayakta tutmaktadır. Türkiye'de ise daha önce genelde sosyal sigorta sistemi içerisinde sunulan hizmetlerin 1970'li yıllardan itibaren farklı sosyal yardım programlarıyla çeşitlenip geliştiği ve son yıllarda bu programlarda kayda değer artışların sağlandığı görülmektedir. Türkiye'de aşırı yoksulluk yok denecek düzeye inerken, görece yoksulluk ve özellikle gelir dağılımında iyileştirme ihtiyacı önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı Büyüme, Yoksulluk, Ahilik Teşkilatı, Vakıflar, Sosyal Yardım

Social Aid in Turkish Economic Life

Abstract: In order to ensure a balanced economic and social development, it is important to make the economic growth human-oriented, inclusive and sustainable; struggling with poverty, reducing income inequality, social protection expenditures and social assistance are located at the main axis of development policies of countries. When it is evaluated from this aspect, it is seen that the Turkish nation has a unique culture of social assistance, which dates back to very old times, and its economic and social life is progressing in an integrated structure. In the old and great works of Turkish Language, it is possible to see the importance given to social aid and solidarity. During the Seljuk and Ottoman Empire, the Ahi community, which is a structure unique to Anatolia, and the foundations keep the economic and social structure in harmony. Also in Turkey, it is seen that the services, which are previously provided within the social insurance system in general, have been diversified and developed with different social assistance programs since 1970s and significant increases have been achieved in these programs in recent years. In Turkey, while the extreme poverty is coming down to negligible levels, relative poverty and especially the need for improvement in income distribution remain its importance.

Keywords: Inclusive Growth, Poverty, Ahi Community, Foundations, Social Assistance

Makale Geliş Tarihi: 17.03.2020

Makale Kabul Tarihi: 20.09.2020

*) Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi İktisat Bölümü yarı-zamanlı öğretim görevlisi (posta: abedir25@gmail.com) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8715-3736>.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır iThenticate intihal incelemesinden geçirilmiştir.

I. Giriş

Bir ekonomide ekonomik büyüme başlı başına nihai bir amaç olarak görülmemelidir. Ekonomi, insanlığın ve içinde yaşadığımız dünyanın daha iyi durumda olmasına hizmet etmelidir. Toplumda ekonomik gelişmeyle birlikte sosyal adaletin de sağlanması önem arz etmekte; bunun için her kademedede eğitime yatırım, aktif işgücü politikaları, etkin ve sürdürülebilir sosyal koruma sistemi ve her şeyden önce yeterli sosyal yardım ve hizmetler gerekli görülmektedir.

Büyük veri, yapay zeka, nesnelerin interneti gibi dijitalleşmenin üretimde ve toplumsal hayatta giderek daha etkili olduğu bir süreç karşılık gelen ve Endüstri 4.0 olarak adlandırılan günümüz Dördüncü Sanayi Devriminde ekonomilerin başarısını; özetle, dış şoklara uyum sağlayabilme (esneklik), yaşanan değişime hızlı ayak uydurabilme (çeviklik), yenilikçilik ekosistemlerine sahip olma ve ekonomide insan odaklı yaklaşım uygulayabilme üstünlükleri belirleyecektir. Bu kapsamda, ekonomilerin uzun dönemde rekabetçiliği, gelişmiş iktisadi faktörlere sahip olabilme yetkinliğinin yanı sıra toplumda dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak insan odaklı ekonomik büyümeyle mümkün olabilecektir. Ekonomide insan odaklı yaklaşımla; toplumsal refahın sağlanabilmesi için beşeri sermayeye önem verilmesi ve dünya ekonomisinde yaşanan hızlı değişim ve hayata geçirilen yeni teknolojilerin nihai olarak toplumda daha iyi bir yaşam şartlarına yol açması hedeflenmektedir (World Economic Forum, 2018: 37). Böylece, toplumdaki her bireyin ekonomik büyümeye katkı sunması ve geçmişteki durumundan ve içinde bulunduğu şartlardan bağımsız olarak ekonomik büyümenin imkânlarından adaletli bir şekilde faydalanması beklenmektedir.

Bu bağlamda, kapsayıcı büyümeyle birlikte büyümenin sürdürülebilir kılınmasına özel önem verilmekte, ekonomide sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması günümüz gelişme ekonomisi politikalarının ve uluslararası gündemin temel önceliğini oluşturmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle dünya ölçeğinde yoksullukla mücadele, gelir eşitsizliğinin giderilmesi, iktisadi ve sosyal hayatta cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi ve iklim değişikliğine ilişkin sorunların üstesinden gelinmesi hedeflenmektedir. Sürdürülebilir bir iktisadi gelişmenin temini bakımından üç ana eksen olarak ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların dengeli ve birbirleriyle ilişkilerini gözeterek şekilde yürütülmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, her türde yoksulluğun önlenmesi gerek Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerekse bu hedeflerin revizesi niteliğindeki 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin ilk sırasında yer almaktadır.

Yoksullukla mücadele, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacı insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, yaklaşık son iki asırlık bir süreçte oluşan ve özellikle de Sanayi Devrimi sonrasında şekillenen modern anlamda sosyal devlet uygulamalarının da kaçınılmaz bir gereğidir. Sosyal devlet, vatandaşların ekonomik ve sosyal durumlarını iyileştirerek, asgari bir yaşam düzeyine ve sosyal güvenliğe kavuşmasını amaçlayan devlet anlayışıdır (Topuz, 2009: 117). Sosyal devlet, II. Dünya Savaşı sonrasında yaygın olarak benimsenen kalkınma politikalarının etkisiyle genel olarak refah devleti adıyla da anılmaktadır. Sosyal devlet ya da refah devletinin bir yansıması olarak sosyal politikalar, giderek ulusal düzeyde ve makro boyutta ele alınmakta, iktisadi ve sosyal kalkınmanın

tamamlayıcı bir parçası olmaktan öteye kalkınma sürecinin ana karakterini şekillendirmektedir (Midgley, 2013: 5-6). Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Cumhuriyetin Nitelikleri başlığının 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu ifade edilerek, sosyal devlet ilkesi devletin temel niteliği olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Anayasanın 60 ve 61. maddesinde sosyal güvenliğin herkesin hakkı olduğu vurgulanmış; şehitlerin dul ve yetimleri, gaziler, engelliler, yaşlılar ve korunmaya muhtaç çocuklar sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler olarak belirtilmiştir.

Bu kapsamda, iktisadi ve sosyal alanda bir bütün olarak dengeli gelişmeyi ve insani gelişmişliği hedefleyen günümüz gelişme ekonomisi gerçeğinden hareketle, bu çalışmada Türklerin iktisadi hayatında sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın önemi, kurumsal yapısı, özellikleri ve nasıl tesis edildiğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada ilk olarak dünyada yoksulluk ve gelir eşitsizliğinde mevcut durumun ortaya konması, sosyal koruma politikaları ile sosyal yardımların özetle kavramsal çerçevesi ve boyutlarının analiz edilmesi hedeflenmektedir. Daha sonra, Türk Dilinin eski büyük eserlerinde sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya atfedilen önem örneklerle incelenmeye çalışılacaktır. Bunu takip eden bölümde, Selçuklu ve Osmanlı Devletinin iktisadi hayatında sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın Ahilik ve Vakıflar özelinde ayrıntılı olarak irdeelenmesi amaçlanmaktadır. Son olarak günümüz Türkiye'sinde sosyal yardımlaşma alanında sağlanan gelişmeler, yoksulluk ve gelir eşitsizliği ile esasen sosyal yardımlarda gelinen durum ve boyutları incelenecektir.

II. Günümüz Gelişme Ekonomisi Anlayışında Sosyal Koruma

Günümüzde yeni ve yeterli iş imkânlarının oluşturulması, gelir eşitsizliğinin giderilmesi ve yoksullukla mücadelenin güçlendirilerek sürdürülmesini benimseyen kapsayıcı büyüme modeli, ülkelerin kalkınma stratejilerinin ana ekseninde yer almaktadır. Kapsayıcı büyüme, oluşturulan refahın toplumun bütün kesimlerinde paylaşılması ve bireylerin yaşam standartlarının iyileştirilmesi olarak ele alınmaktadır (OECD, 2019a: 13). Bu çerçevede, sosyal devlet olmanın da bir gereği olarak eğitim ve sağlık harcamalarıyla birlikte sosyal koruma harcamaları toplumda yoksulluk yükünün hafifletilmesi, sosyal adaletin sağlanması ve insanların insan onuruna yakışır bir şekilde yaşamalarının teminatı niteliğindedir. Sosyal devlet, “fertlere yalnızca klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip, aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine vazife edinen devlettir” (Topuz, 2009: 130). Bu doğrultuda; toplumda ekonomik ve sosyal eşitsizliği azaltmayı amaçlayan ve özellikle de yoksulları hedefleyen sosyal koruma harcamaları ile konut, işsizlik, engellilik, malullük ve hastalık yardımları gibi sosyal yardımlar günümüz gelişme ekonomisi politikaları çerçevesinde önemli sosyal devlet uygulamaları olarak öne çıkmaktadır.

A. Dünyada Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği

Geçmiş dönemde mutlak yoksulluk¹ göstergelerinden aşırı yoksullukla mücadelede dünya ölçeğinde kayda değer bir gelişme² sağlanmasına rağmen, yoksulluk günümüz ekonomilerinin özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler bakımından halen en yakıcı sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Bu çerçevede dünya genelinde;

- Kişi başına günlük 1,9 ABD Doları gelirin altında yaşayan aşırı yoksul sayısının 736 milyon olduğu, başka bir ifadeyle dünya nüfusunun yüzde 10'unun aşırı yoksullukla veya daha anlaşılır bir ifadeyle gıda yoksulluğu ya da açlık sorunuyla karşı karşıya kaldığı,
- Aşırı yoksulluğun kırsal kesimde yüzde 17,2 ile kentsel yerleşim yerlerinin üç katından daha fazla olduğu ve aşırı yoksul kişilerin yarısına yakını (yüzde 46) 14 yaşından küçük genç nüfusun oluşturduğu,
- Aşırı yoksulların yüzde 80'inin Güney Asya ve Sahra Altı Afrika ülkelerinden olduğu,
- Çalışan nüfusun yüzde 8'inin aşırı yoksulluk altında bulunduğu, bu oranın Sahra Altı Afrika ülkelerinde yüzde 38, az gelişmiş ülkeler genelinde yüzde 31,5 olduğu,
- Nüfusun yüzde 11'ine karşılık gelen 821 milyon insanın yetersiz beslendiği ve 1,3 milyar insanın çok botlu yoksulluk³ riskinde yaşadığı görülmektedir (United Nations, 2019a: 21; 2019b: 6)⁴.

Diğer yandan; aşırı yoksulluk genelde az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmasına rağmen yoksulluğun bir başka boyutunu oluşturan göreceli yoksulluk⁵ ise

¹ Mutlak yoksulluk; genel bir tanımlamayla, bireylerin belirli bir dönemde asgari yaşam standartlarında hayat sürdürebilmeleri için gerekli temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelir veya harcamadan mahrum olması durumudur.

² Dünya bankası kriterlerine göre aşırı yoksulluk, son güncellemeyle kişi başına günlük 1,90 ABD Dolarının altında gelir veya harcamaya sahip olunması halidir. Bu yoksulluk göstergesi aynı zamanda 3,20 ve 5,50 ABD Doları seviyesine göre de hesaplanmaktadır. Bu çerçevede, dünya genelinde satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1,90 ABD Doların altında gelire sahip aşırı yoksul nüfusun oranının 1990 yılında yüzde 36'dan 2015 yılında yüzde 10'a gerilediği görülmektedir (United Nations, 2019a: 4).

³ Çok boyutlu yoksulluk; UNDP çalışmalarında "yoksulluklar" temelinde, sağlık, eğitim ve yaşam standardından oluşan üç boyutta ve bunların altında yer alan 10 göstergeden hareketle hesaplanmaktadır.

⁴ Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. United Nations, Sustainable Development Goals, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> Erişim Tarihi: 01.03.2020 ve UNDP, Sustainable Development Goals, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html> Erişim Tarihi: 01.03.2020.

⁵ Göreceli yoksulluk; insanın bulunduğu toplumda yaşayan bir varlık olduğundan hareketle, çevresiyle ne derece farklılaşığına veya ortalama bir yaşam standardının ne ölçüde gerisinde

sadece gelişmekte olan ülkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ülkeler açısından da önemli bir sorun alanını teşkil etmektedir. Bu kapsamda, kullanılabilir medyan gelirin yüzde 50'sinin altındaki gelire sahip nüfusun oranına göre hesaplanan görece yoksulluk oranı, OECD ülkeleri genelinde ortalama yüzde 11,7'dir. Belirli ölçüde gelir dağılımındaki eşitsizliğin de bir yansıması olan görece yoksulluk oranı açısından en iyi durumda olan ülkeler yüzde 5-6 düzeyinde Danimarka ve Finlandiya'dır. Ayrıca, OECD ülkelerinde ortalama görece yoksulluk oranının kadınlarda yüzde 12,3 ile erkeklerde (yüzde 10,9) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir (OECD, 2019b: 100-101).

Bununla birlikte, dünya ekonomisinde, geçmişe kıyasla küresel olarak daha zengin olunmasına rağmen, bu gelirin veya oluşan servetin paylaşımında eşitsizlik sorunu devam etmektedir. Son 30 yılda, OECD ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda zengin ve yoksullar arasındaki gelir açığı giderek artmıştır. Bu zaman diliminde GINI katsayısı 3 puan artarak OECD ülkeleri genelinde 0,32'ye yükselmiştir. OECD ülkelerinde en yüksek servete sahip yüzde 10'luk hanehalkı kesimi, toplam hanehalkı servetinin yarısından çoğuna (yüzde 52) sahiptir. Bu oran ABD'de yüzde 79'a ulaşmaktadır (OECD, 2019b: 98). En zengin yüzde 1'lik kesimin sahip olduğu servetin payı 1980-2014 yılları arasında ABD'de yüzde 22'den yüzde 39'a, 1995-2015 yılları arasında Çin'de iki kat artarak yüzde 15'den yüzde 30'a, Rusya'da yüzde 22'den yüzde 43'e yükselmiştir (Alvaredo vd., 2018: 16).

B. Sosyal Koruma ve Sosyal Yardımlar

Sosyal koruma; sosyal sigorta sistemi, sosyal yardımlar ve aktif iş gücü piyasası programlarından oluşmaktadır. Sosyal koruma; genel olarak bireyler arasında ve bireylerin ömrü süresince tüketim düzenliliği sağlama, muhtemel risklerden koruma, yoksulluk ve sosyal güvencesizliği gidermeyi hedeflemektedir (Mathers and Slater, 2014: 7; OECD, 2019a: 24). Başka bir tanımlamayla sosyal koruma; çalışmayan ve işsizlik, hastalık, engellilik veya yaşlılık gibi nedenlerle düşük yaşam standartlarında yaşamaya maruz kalan insanları piyasa mekanizmasının korumakta yetersiz kaldığı durumlarda, piyasa aksaklığını düzeltme işlevi görmektedir. Ancak sosyal koruma harcamaları yoksulları biraz daha rahatlatan basit bir nakit transferi olarak yürütülmemeli, toplumda yoksulluğa yol açan temel hususları giderici ve kişileri yoksulluktan kalıcı olarak kurtarıcı nitelik taşımalıdır (Ananta, 2012: 172, 174).

Sosyal harcamalar veya daha tanımlı bir ifadeyle sosyal koruma harcamaları istatistikleri Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, ILO, OECD gibi uluslararası kuruluşlarca kısmen farklı sınıflandırmalara göre yayınlanmaktadır. Ancak, Avrupa Birliği Eurostat'ın Avrupa Bütünleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri (ESSPROS) ve OECD Sosyal Harcama Veri Setinin (SOCX) literatürde ve pratik uygulamalarda en yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu iki veri seti arasındaki temel farklılık, OECD sınıflandırmasının aktif işgücü piyasası programlarını da kapsıyor olmasıdır (ILO, 2010: 20-21). Ayrıca, ulusal hesaplarda sosyal koruma harcamalarının

---

olduğuna işaret etmektedir. Daha genel bir ifadeyle görece yoksulluk toplumun genel gelir seviyesine kıyasla daha düşük gelire sahip olunması durumudur.

kapsamı farklılaşabilmekte ve en önemlisi de eğitim harcamaları bu kapsamda değerlendirilebilmektedir (Eurostat, 2016: 8).

Kamu sosyal harcamalarının, daha tanımlı ifadeyle sosyal koruma harcamalarının GSYH içindeki payı, OECD ülkeleri genelinde 1980 yılında yüzde 14,4 iken, 1990 yılında yüzde 16,4'e, 2000 yılında yüzde 17,4'e yükselmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle ekonomilerdeki daralma ve artan sosyal harcama ihtiyacı nedeniyle sosyal koruma harcamaları 2010 yılında yüzde 20,6'ya çıkmış ve günümüze kadar yüzde 20 seviyelerinde devam etmiştir. 2018 yılı itibariyle bu oran en yüksek yüzde 31,2 ile Fransa'da olmak üzere OECD ülkeleri genelinde yüzde 20,1'dir.⁶

Yukarıdaki verilerden, 1980 sonrasında dünyada yaygın kabul gören liberal politikalara ve devletin ekonomide ağırlığının azaltılmasına yönelik uygulamalara rağmen, kamu sosyal harcamalarının GSYİH içindeki payında bir azalma olmadığı, bilakis dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerin ve sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak zamanla arttığı görülmektedir. Ancak dünya nüfusunun önemli bir kısmı için halen gerçek manada sosyal koruma sağlandığını söylemek güçtür. Dünya genelinde;

- Nüfusun yüzde 55'ine karşılık gelen yaklaşık 4 milyar insanın nakit ödeme niteliğinde herhangi bir sosyal korumaya sahip olmadığı ve Sahra Altı Afrika ülkelerinde nüfusun yüzde 87'sinin sosyal koruma kapsamında bulunmadığı,
- Emeklilik yaşının üstündeki nüfusun yüzde 68'inin emeklilik aylığı alabildiği, işsiz nüfusun sadece yüzde 22'sinin nakit nitelikli işsizlik ödeneği aldığı ve aşırı engelli nüfusun ancak yüzde 28'inin engelli ödeneğine sahip olduğu,
- Çocukların sadece yüzde 35'inin etkin bir sosyal korumaya erişim sağlayabildiği görülmektedir (United Nations, 2019a: 21; 2019b: 6)⁷.

Diğer taraftan, sosyal koruma sistemimin temel bileşeni olan ve bu çalışmanın konusu bakımından bilhassa önem arz eden sosyal yardım harcamaları açısından ise aşağıdaki tespitleri yapmak mümkündür.

Sosyal yardımlar, kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri kendi elinde olmayan sebeplerle asgari bir yaşam standardında geçindirme imkânından yoksun olan kişilere insan onuruna yakışır bir hayat seviyesi temin edebilmek için yapılan aynı ve nakdi yardımlardır. Sosyal yardımların ana hedefi yoksullukla mücadeledir ve sosyal güvenceden yoksun veya bu programlardan yeterli ölçüde yararlanamayan düşük gelirli bireylere yönelik son kademe sosyal güvenlik ağı veya son merci niteliğindedir. Gelir testi, varlık testi veya mali testler gibi muhtaçlık tespitine dayalı ve karşılıksız olarak

⁶ OECD Data, Society, <https://data.oecd.org/society.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2020.

⁷ Ayrıca bkz. United Nations, Sustainable Development Goals, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>, Erişim Tarihi: 01.03.2020 ve UNDP, Sustainable Development Goals, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>, Erişim Tarihi: 01.03.2020.

yapılan bu yardımlar, aynı zamanda yararlanıcıları kendilerine yeterli hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Dünya Bankası sınıflandırmasına göre daha ayrıntılı belirtmek gerekirse; sosyal yardımlar; yoksulları hedefleyen nakit transferleri, yaşlılık ve engelli ödemeleri, aile ve çocuk yardımları, öğrenci bursu, konut desteği, şehit ve gazi yardımları, cenaze ve defin yardımları gibi şartlı ve şartsız nakit transferleri ile gıda yardımı, ücretsiz kitap dağıtımı, öğrenciler için beslenme yardımı, acil müdahale ve afet yardımı, toplum yararına çalışma karşılığı yapılan yardımlar, eğitim, sağlık, ulaşım ve konut harcamalarında indirim, yaşlı, engelli ve çocuklara yönelik sosyal bakım hizmetleri vb. yardımlardan oluşmaktadır (The World Bank, 2018: 7).

Dünya Bankası çalışması kapsamında gelişmekte olan 124 ülkede sosyal yardımların GSYH'ya oranının ortalama yüzde 1,5 olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu oran, düşük gelirli ülkelerde yüzde 1,5; yüksek gelirli gelişmekte olan ülkelerde yüzde 1,9 olurken; Türkiye'nin de dahil olduğu orta-üst gelir grubundaki ülkelerde yüzde 0,2 ile yüzde 3,9 aralığında ve ortalama yüzde 1,6 düzeyindedir. Bu oranın OECD ülkelerinde yüzde 1,2 ile yüzde 4,8 aralığında olmak üzere ortalama yüzde 2,7 olduğu görülmektedir (The World Bank, 2018: 22).

Tablo 1. Sosyal Yardımların GSYH İçindeki Payı (%).

	Ortalama	En Düşük	En Yüksek
Gelişmekte Olan Ülkeler	1,5	-	10,1
- Düşük Gelirli Ülkeler	1,5	-	10,1
- Düşük-Orta Gelirli Ülkeler	1,4	-	7,1
- Orta-Üst Gelirli Ülkeler	1,6	0,2	3,9
- Yüksek Gelirli Ülkeler	1,9	0,5	3,5
OECD Ülkeleri	2,7	0,4	5,0

Kaynak: The World Bank (2018: 22).

Ayrıca, Dünya Bankasının bir başka çalışmasına göre de gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş ekonomilerinde son kademe sosyal güvenlik ağı veya sosyal yardımların GSYH içindeki payı yüzde 1,6'dır. Bu oran Avrupa ve Merkezi Asya (ECA) ülkelerinde yüzde 2,2 seviyesindedir. Bu yardımlarla gelişmekte olan ülkelerde her yıl 69 milyon insanın mutlak yoksulluk, 97 milyon insanın görece yoksulluk düzeyinden kurtulduğuna dikkat çekilmektedir⁸ (The World Bank, 2017: 1-2).

⁸ Bu çalışmada mutlak yoksulluk satın alma gücü paritesine göre günlük kişi başına 1,25 \$'ın altında bir gelire; görece yoksulluk toplumda en düşük gelire sahip yüzde 20'lik kesimin gelirinin altında bir gelire karşılık gelmektedir.

III. Türk Dilinin Eski Büyük Eserlerinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma

Türk tarihinin, töresinin ve sosyal hayatının anlatıldığı, Türk Dilinin bilinen ilk yazılı eserlerinden Orhun Anıtlarında Türk devletinin askeri başarıları anlatılmakta, Türk devlet adamları millete adeta hesap vermekte, uyarılarda ve öğütlerde bulunmaktadır. Göktürk'lerin Türk dünyasına ve bütün insanlığa mirası olan Orhun Anıtlarında, bugünkü manada sosyal devlet anlayışının çok eskiye dayanan karşılığını bulmak mümkündür (Ergin, 2015: 15; Konur, 2016: 5-6).

Kül Tigin Anıtında "...Türk milleti için gece uyumayıp, gündüz oturmam. Küçük kardeşim Kül Tigin ile, iki şad ile öle yite kazandım. Öyle kazanıp bütün milleti ateş, su kılmadım.", ayrıca "Çıplak halkı elbiseli, fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Değerli illiden, değerli kağanlıdan daha iyi kıldım." (Ergin, 2015: 51). Bilge Kağan Anıtında, "Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım." (Ergin, 2015: 91) ifadelerini görmek mümkündür.

Bahse konu metinlerden, yoksul ve muhtaç vatandaşların durumunun iyileştirilmesi ve toplumda huzur ve dayanışmanın temin edilmesinin devleti idare edenlerin omuzlarında taşıdıkları önemli bir sorumluluk olduğu ve bu sorumlulukların başarıyla üstesinden gelinmesinin övünç vesilesi olarak görüldüğü açıktır.

Ayrıca, müstakil olarak ayrı bir çalışma konusu derinliğine haiz olmakla birlikte, özetle belirtilecek olunursa, çeşitli konular etrafında Oğuz Türklerinin kültürünün ve töresinin aktarıldığı Dede Korkut Hikâyelerinde, Kafesoğlu (1999: 89)'nun "Türk siyaset kitabı" olarak adlandırıldığı Kutadgu Bilig (1070)'de, Türk dilinin ilk sözlüğü niteliğini taşıyan Divan-ı Lügati't-Türk (1072)'te, "Pir-i Türkistan" Hoca Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'te ve Kabaklı (1987: 113)'ya göre "Oğuz lehçesiyle Anadolu Türk edebiyatının kurucusu" Yunus Emre'nin şiirlerinde olduğu gibi Türkçe'nin eski büyük eserlerinde konuksever olmak, insanlığa yararlı iş yapmak, kimsesiz ve düşkünün gönlünü almak, yoksul ve muhtaçlara yardım etmek, hayır ve iyilikte eli açık olmak önemle öğütlenmektedir. Hayatı anlamlı ve insanı erdemli kılan toplumsal sorumluluklara bilhassa vurgu yapılmaktadır.⁹

Bu çerçevede; Türk Dilinin bu kıymetli eserlerinde yer alan ifadelerden birkaç örnek sunmak gerekirse; Dedem Korkut Hikâyelerinde "Er, malına kıymayınca adı çıkmaz" ve "Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yeğ (daha iyi)" öğütleri (Türkiye İş Bankası (2013: 4) ile Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig (Mutluluk Veren Bilgi) eserinde;

3269. beyitte "İnsan diye söylerler, insan kimdir
İnsanlara yararlı olan kişidir",

⁹ Bu eserlerde günümüz ifadesiyle sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın önemini belirten mısra, beyit ve atasözleri hakkında ayrıntılı bilgi ve ilgili açıklamalar için bkz. Ahmed Yesevi (2016: 7, 68-69, 72-73), Batur (2017: 8, 30,36), Cunbur (1991: 97-101), Türkiye İş Bankası (2013: viii, 3-4, 178) ve Yusuf Has Hacib (2015)' te yer alan 407, 1412, 1416, 2018, 2983, 3031, 3247, 3269, 5302, 6103 ve 5560 - 5568 arası beyitler.

5302. beyitte “Fakir, dul, yetimi gör kolla
Bunları gözetirsen tam olur töre” (Yusuf Has Hacib, 2015: 251,393)

ifadeleriyle iyi bir isimle anılmak için malından hayır ve iyilikte bulunmak öğütlenmekte, paylaşımcı ve konuksever olmanın, insanlara yararlı olmayı gaye edinmenin ve fakir, dul ve yetimi gözetip korunmanın önemine işaret edilmektedir. Ancak bu yolla sağlam bir törenin, başka bir ifadeyle toplumsal düzen ve adaletin mümkün kılınacağı belirtilmektedir.

Ayrıca, Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügati’t-Türk’te “Uma gelse, kut gelir” ifadesiyle yer alan “Konuk gelen eve uğur gelir” atasözü Türklerde misafire, dostluk ve iyiliğe verilen değer en açık ifadesidir. Bununla birlikte, “Kız kişi savı yorıglı bolmas” ifadesiyle yer bulan “Cimri kimsenin ünü yayılmaz” atasözünde de cimriliğin kişinin saygınlığını azaltan unsur olduğuna vurgu yapılmaktadır (Batur, 2017: 30, 36).

Hoca Ahmed Yesevi; Divan-ı Hikmet (Hikmetler Kitabı) adlı eserinin 1. Şiirinin; 2. Dörtlüğünün son iki mısraında;

“Garib yetim fakirlerini könli sıylab
Könli bütün halayıkdın kaçtım mena” (Ahmed Yesevi (2016: 68)

ifadeleriyle kimsesiz, yetim, yoksul ve yardıma muhtaç olanların gönüllerini hoş etmeğe çalışırken, buna karşılık her istediğine kavuşmuş ve hiçbir şeyin özlemine çekmeyen kişilerden uzak durduğunu belirtmektedir.

Nitekim Güngör (1988: 181)’e göre Hoca Ahmet Yesevi öğretisinin Anadolu’daki temsilcilerinden ve Selçukluların son dönemi ve Osmanlıların ilk yıllarında Anadolu’da yaşayan “Türk edebiyatının en yüksek şahsiyetlerinden biri” olan Yunus Emre;

“Bir hastaya vardun ise bir içim su virdün ise
Yarın anda karşı gele Hak şarabın içmiş gibi” (Cunbur (1991: 98)

beyitinde insanları düşkün olanlara yardım etmeye, az veya çok olduğuna bakılmaksızın hayır ve iyilik yapmaya davet etmektedir.

Bununla birlikte, toplumun huzur ve dirliği bakımından adaletli bir gelir dağılımı sağlamanın önemine işaret etmesi bakımından bilhassa belirtmek gerekirse; Kutadgu Bilig’in 5560 - 5568 arası beyitlerinde Yusuf Has Hacib halkı yoksul, orta gelirli ve zengin olarak üç gruba ayırmakta ve bu gruplar içerisinde yoksul kesimlerin “hepsinden önce” gözetilmesi gerektiğini öğütlemektedir. Ayrıca, zenginlerin yükünün orta hallilere yüklenmemesi; yoksulun orta halli, orta hallilerin de zengin kılınmasına gayret edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu şekilde, yoksul ve orta halli kesimlerin daha zengin kılınmasının ülkenin gelişip güçlü olmasına, halkın dirlik içinde ve huzurlu yaşamasına katkı sağlayacağına işaret edilmektedir (İnalçık, 2017: 29; Yusuf Has Hacib, 2015: 410-411). Bu çerçevede, Kutadgu Bilig’in bahse konu 5560 - 5568 arası beyitlerinde yoksul yanlısı politikalara öncelik verilmesi, alt ve orta gelirli kesimlerin gelirlerinin artırılması, başka bir ifadeyle toplumda gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik

değerlendirmelerinin günümüz gelişme ekonomisi terminolojisi bakımından oldukça kıymetli olduğu düşünülmektedir.

IV. Selçuklu ve Osmanlı Devletinde Sosyal Yardımlaşma

Selçuklu ve Osmanlı Devletinde sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın ana unsurlarını aile içi dayanışma, akraba ve komşuluk ilişkileri, fitre, sadaka, zekât gibi dini sorumluluklar ve ahlaki değerlerin gereği olarak yapılan yardımlar ile kurumsal olarak Ahilik teşkilatı ve Vakıflar yoluyla yapılan yardımların oluşturduğu görülmektedir (Bayram, 2012: 111; Türkoğlu, 2013: 286). Selçuklu ve Osmanlı toplumu dayanışmacı bir özellik arz etmektedir. Tolumun maddi ve manevi değerleri birbirleriyle bütünleşik bir yapıda gelişmekte, Ahilik teşkilatları ve Vakıflar “ekonomik yapıyı ahenk içinde ayakta tutmaktadır” (Bayram, 2012: 111).

A. Ahilik Teşkilatı

Ahilik, güzel huyları üzerinde barındıran fütüvvet¹⁰ ahlak ve dayanışma anlayışı içinde Anadolu’da örgütlenen esnaf ve sanatkâr teşekküllerine verilen addır (Dilik, 1988: 58; Şenocak, 2009: 423). Ahilik teşkilatı, XIII. yüzyıldan itibaren, ilerleyen zamanlarda lonca ve son dönemlerde gedik¹¹ haline dönüşse de, XIX. yüzyıla kadar çetin rekabete kıyasla dayanışmacı bir üretim anlayışıyla Anadolu’daki esnaf, sanatkâr ve meslek sahiplerinin eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir yapı olarak tanımlanabilir (Bayram, 2012: 83, 85; Çağatay, 1989: 239; Şenocak, 2009: 423). Gündüz vd. (2012: 39-40) Ahiliği, fütüvvet teşkilatından yararlanılarak “ahlakla sanatın ahenkli bileşimi” halinde Ahi Evran tarafından Anadolu’da kurulan, ticarete dayanışmayı esas alan sosyo-ekonomik bir kurum olarak nitelendirmektedir.

Kafesoğlu (1999: 176) Ahilik teşkilatlarının Haçlılara ve Moğollara karşı gösterdiği savaşçı karakteriyle askeri, sanat erbabı ve meslek gruplarını örgütleyen, koruyup yönlendiren ve üretim süreçlerini kontrol eden karakteriyle iktisadi, manevi ihtiyaçları

¹⁰ Cömertlik, yiğitlik, yardımseverlik, fedakârlık, nefesine hakim olmak, hak ve hukuka riayet etmek, iyi huylu, olgun bir kişiliğe, ahlaki ve insani üstün özelliklere sahip olmak anlamlarına gelmektedir (Bayram, 2018: 26; Ceylan, 2012: 16; Çağatay, 1989: 2). Fütüvvet anlayışı çerçevesinde; alçakgönüllülük, sosyal dayanışma, özveri, ustaya itaat gibi davranış özelliklerinin Ahi zaviyelerinde meslek üyelerince edinilen davranış özellikleri ve bir “ahlak eğitimi” olduğu belirtilmektedir (İnalçık, 2017: 52). Geçmişinin daha eskilere, “genç adam” özelliklerinin anlatıldığı eski Arap şiirine indiği, eski Arap düşüncesinde “fata” ifadesiyle zihinlerde misafirperverlik ve cömertlik (sahavet) ile yiğitlik (şecaat) kavramlarının ön plana çıktığı ifade edilmektedir. Müslüman Araplarla birlikte yeni alınan yerlere, İran, Horasan ve Maverâünnehire taşındığı belirtilen Fütüvvet anlayışının; daha sonra İslam mistikleri, sufiler tarafından geliştirilip yüceltilerek olduğundan daha da yükseltildiği belirtilmektedir (Bayram, 2018: 29,33; Teaschner, 1953: 5-6). Ceylan (2012: 22)’da Fütüvvetnamelerin düzenlediği ve “ahiliğin yücelttiği” değerlere benzer bir yapı olarak, eski Türlerde Alplik anlayışının gösterilebileceğine işaret edilmektedir.

¹¹ Gedik; tekel veya imtiyaz anlamına gelmekte olup, sanat ve ticaretle uğraşabilme yetkisi sağlamaktadır. Gedik sahiplerinin işleyeceği işi veya satacağı şeylerin ticaretini başkası yapamamaktadır. Bu konulardaki izin, devir vb. hususlara Ahilikte Ahi Kurulları yetkiliyken, gediklerde hükümet ya da kamu idaresi yetkilidir (Çağatay, 1989: 216-217).

karşılıyan karakteriyle dini yönlerinin bulunduğu ve “dini, iktisadi, askeri ve ahlaki” vasıflar taşıyan çok yönlü özellikleri olduğunu belirtmektedir.

Ahi kelimesi Arapça’da “kardeşim” anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, yiğit, eli açık, alicenap, cömert anlamına gelen ve Divan-ı Divan-ı Lügati’t-Türk’te yer aldığı biçimiyle Türkçe “akı” kelimesinden dönüşmüş olabileceği de ifade edilmektedir.¹² Ahiliğin Moğol saldırıları nedeniyle Anadolu’ya Türk göçlerinin başlamasından hemen sonra kurulmasının ve bu zaman diliminden önce fütüvvet anlayışının yaygın olduğu coğrafyalarda Ahilik, hatta Ahilik benzeri kurumların bulunmayışının, Ahiliğin Türklere özgü bir kurum olduğunu belirten yazarların kanaatinde etkili olduğuna dikkat çekilmektedir (Atik, 2011: 59). Ancak, Atik’e göre ise ahilik, “fütüvvet kurumundan etkilenen ve onun devamı olarak Anadolu’da değişik bir şekilde tezahür etmiş bir teşkilattır.”

Bayram (2018: 20) Ahiliğin fütüvvet teşkilatından farklı olarak Anadolu’da sınıai ve ticari bir özellik kazandığını, işyerleri ve zaviyelerde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğünü belirtmekte; fütüvvet hareketi gibi bütün İslam coğrafyasında görülen bir hareket olmadığı, sadece Anadolu’ya ve Türk coğrafyasına ait olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Fütüvvet teşkilatları Abbasi Halifeliğinin sona ermesinden sonra ortadan kalkarken, Ahiliğin Osmanlı Devletinde XVIII. asra kadar devam ettiği belirtilmektedir.

Çağatay (1989: 183), Moğol saldırılarının da etkisiyle, Malazgirt Savaşından 150 yıl kadar sonra doğudan Anadolu’ya ikinci göçle gelen Türklerin büyük bir çoğunluğunun şehirli esnaf, sanatkâr ve tüccarlardan oluştuğunu belirtmektedir. Ayrıca, bunların Anadolu’nun iktisadi ve sosyal yaşantısını değiştirdikleri, yıllarca süren bu göçler sonucunda Anadolu’da “parlak bir sanat ve ticaret hayatının” oluştuğu, aynı zamanda bu Teşkilatlar sayesinde göçle gelenlerin şehirlere yerleşmelerinin de mümkün kılındığı ifade edilmektedir.

Benzer şekilde Turan (2018: 249) mevcudiyeti Selçuklu Türkiye’sinde görülmeğe başlayan Ahi teşkilatlarının şehir ve kasabalarda sanayi, ticari ve iktisadi alandaki bütün faaliyetleri tanzim ettiğine dikkat çekmektedir. Yine, Turan (2018: 249)’a göre Osmanlı şehir hayatı bu teşkilatlar üzerine kurulmuş ve bu “kudretli teşkilat” sayesinde devletin zorda olduğu veya sarsıldığı dönemlerde askeri ve idari görevleri bulunduğu yerlerde Ahiler yerine getirmişlerdir.

Ahi Evran’ın hayatı ve Ahiliğin kuruluşu hakkında kısaca bilgi sunmak gerekirse; Ahi Evran 1171 yılında İran’ın Batı Azerbaycan kısmında bulunan Hoy kasabasında doğmuştur. Çocukluk ve ilk eğitim yıllarını Azerbaycan’da geçirmiş, daha sonra Horasan ve Maverâünnehire giderek dönemin önemli âlimlerinden dersler almıştır. Daha sonra Bağdat’ta bulunduğu ve bu dönemde Bağdat’ın önemli bir ilim ve sanat merkezi olmasının onun “çok yönlü yetişmesinde” de etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca,

---

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram (2018: 17-19), Batur (2017: 98), Ceylan (2012: 12), Çağatay (1989: 43-44), Gündüz vd. (2012: 40), Teaschner (1953: 18).

Abbasi Halifesi Nasır'ın bilginler ve tasavvuf ehli kişilerden başka ayyar, şatır, feta, rind vb. isimlerle daha önce oluşmuş olan ve farklı amaçlarla hareket eden birlikleri (teşkilatları) kendi himayesine bağlayıp "tamamen sufi tesiri" altında yeni bir düzene koyduğu Fütüvvet Teşkilatını da onun burada tanıdığı ifade edilmektedir. Daha sonra, I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, aralarında Ahi Evran'ın da bulunduğu birçok ilim ve fikir insanınının 1205 yılında Bağdat'tan Anadolu'ya geldiği, Ahi Evran'ın ilk olarak Kayseri'ye yerleştiği ve burada debbağlık (dericilik) atölyesi kurduğu görülmektedir. Bu gelen kişilerin aynı zamanda fütüvvet erbabının dostu I.Alaaddin Keykubat tarafından da himaye edildiği belirtilmektedir. Daha sonraki yıllarda, hem sanatını icra etmek hem de müderrislik yapmak için Konya'da, kısa bir süre Denizli'de, sonra tekrar Konya'da bulunan Ahi Evran, bundan sonra hayatını Kırşehir'de sürdürmüştür (Bayram, 2008: 31; 2018: 94-99; Ceylan, 2012; Çağatay, 1952: 62; 1989; İnalçık, 2017: 47; Teaschner, 1953).

Ahi Evran'ın felsefi kişiliğinin sanatkâr yönüyle birleşmesinin Ahilik Teşkilatlarının kurulmasında önemli etken olduğu belirtilmektedir. Onun sanatkârları organize etme başarısında felsefi kişiliğinde sanatın kutsal bir meslek olduğuna dair inancının ve toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi için sanatın yaygınlaştırılması gerektiği yönündeki düşüncesinin etkili olduğu ifade edilmektedir (Bayram, 2008: 154). Ahiliğin; başlangıçta debbağlıkta başlayan iktisadi faaliyet alanı 32 ayrı iş koluna¹³ genişlemiştir. Başka bir ifadeyle Ahi Evran, 32 ayrı iş kolunu teşkilatlandırmış ve kendisi bütün bu meslek gruplarının en üst lideri olarak kabul görmüştür (Bayram, 2008: 62, 66; 2018: 97; Ceylan, 2012: 24, 65; İnalçık, 2017: 48). Ayrıca, debbağlık mesleği de diğer meslek grupları üzerinde nüfuz sahibi olmuştur (Teaschner 1953: 23).

1. Orta Sandığınca Yürütülen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma

Ceylan (2012: 55-56)'a göre "sosyal yardımlaşma Ahiliğin adeta varoluş sebebidir." Mahiroğulları (2008: 147-148)'e göre Ahilik; orta sandığı yoluyla bugünkü "sosyal güvenlik kurumlarının habercisi" olmuş, günümüz sosyal yardım kuruluşlarının işlevini devlet desteği olmadan, yine günümüz ifadesiyle sivil toplum kuruluşları biçiminde yerine getirmiştir.

Ahi teşekküllerinde sosyal dayanışmanın temini bakımından kurulan ve "orta sandığı" veya "esnaf sandığı" adı verilen sandıklarda üyelerine, genelde muhtaçlık şartına bağlı olarak, geniş bir yelpazede aynı-nakdi yardım ve hizmetlerin sunulduğu görülmektedir. Bu kapsamda, bu sandıklarca sunulan ve farklı kaynaklarda belirli özellikleriyle belirtilen sosyal yardım ve hizmetlerin genel bir listesi aşağıda verilmeğe çalışılmıştır:

- i) Muhtaç durumdaki esnafın hastalık durumunda tedavi giderlerinin karşılanması, ii) Yaşlılık nedeniyle işini bırakmak zorunda kalan, kalfaları eliyle yürütülecek dükkânları da bulunmayan ve muhtaç duruma düşen ustalara yardım,

¹³ Örneğin; dericiler (debbağlar), kuyumcular, ayakkabıcılar, nalbantlar, keçeciler, dokumacılar, demirciler, boyacılar, yapı ustaları, çeşitli gıda üreticileri, değirmenciler, fırıncılar vb.

iii) Hastalık nedeniyle iş göremez duruma düşen çırak, kalfa veya ustalar gibi bütün üyelerin geçimlerinin sağlanması, iv) Ekonomik durumları iyi olmayan üyelerin veya bunların yakınlarının ölümü durumunda defin işlerinin yürütülmesi ve bu kapsamda oluşan giderlerin karşılanması, v) Evlenme ve doğum yardımları, vi) İş kazaları ile yangın, deprem, sel gibi felaketlerde muhtaç durumda kalanlara yardım bu sandıklar yoluyla yapılmaktadır (Bayram, 2012: 87; Ceylan, 2012: 56, 72; Çağatay, 1989: 137; Dilik, 1988: 62).

- Ayrıca, bu sandıklar vasıtasıyla sosyal güvenlik hizmetlerinin yanı sıra esnaflar için gerekli hammaddenin ortak temini sağlanmakta, esnafa ve özellikle dükkân açacak olan ustalara ödünç para verilmekte, esnafın tefecilerden korunması sağlanmakta ve işleri aksayan esnafa iktisaden güçlenmeleri için yardımda bulunulmaktadır (Bayram, 2012: 88-89; Ceylan; 2012: 72; Dilik, 1988: 62).
- Her bir meslek gurubunda yer alan bu sandıklar aynı zamanda birbirlerine de borç vermekte, böylelikle sadece aynı esnaf grubu arasında değil bütün esnaf ve sanatkarlar arasında yardımlaşma ve dayanışma mümkün kılınmaktadır (Bayram, 2012: 89).

Ahilikte zanaat sahibi olmak belirli süre ve kurallara tabi olarak edinilen yamaklık, çıraklık, kalfalık ve nihayetinde ustalıkla öğrenilmiş, bu süreçler ahiliğin eleman yetiştirme esasını oluşturmuştur. Orta sandıklarının gelirlerini; aynı zamanda sandığın üyesi de olan bu kişilerin ödeme güçlerine bağlı olarak verdikleri haftalık veya aylık aidatlar, Ahilik teşkilatlarına ait mülklerin gelirleri, çeşitli bağışlar ile çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi meslekte yükselmelerde ustaların ödedikleri terfi harçları oluşturmuştur (Bayram, 2012: 88; Çağatay, 1989: 135; Dilik, 1988: 62; İnalçık, 2017: 52).

2. Yaran Odaları ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Kadınları) Teşkilatı

Yukarıda bir özeti sunulmaya çalışılan Sandıklarca verilen sosyal yardım ve hizmetlerin yanı sıra Ahilerin konuklarının ağırlandığı konuk evleri ve özellikle kasaba ve köylerde yaran odaları bulunmaktadır. Kış aylarında yaş gruplarına göre belirli bir disiplin ve ahenk içinde yaran odalarında toplanılarak, hem birlikte eğlenip dinlenilmekte hem de gençlerin eğitimi ve yörenin çeşitli ihtiyaçlarının el birliğiyle karşılanmasına çalışılmaktadır. Böylece, “ahlaki sosyal bir görev” yerine getiren yaran odalarında (Çağatay, 1989: 142), adeta mahallinde sosyal yardım faaliyetleri yürütülmektedir. Bu bağlamda deprem, sel baskını vb. tabii afetlerde hasarların giderilmesi, yoksul ve kimsesizlerin ihtiyaçlarının karşılanması, yaranların veya yakınlarının düğün hizmetlerinin yapılması, imece yöntemiyle özellikle ihtiyacı bulunanların tarım işlerinin ortaklaşa yerine getirilmesi sağlanmaktadır (Çağatay, 1989).

İbn Battuta Seyahatnamesinde; Ahilerin, şehirlerine gelen yabancıların misafir edilmesi, onlarla ilgilenilmesi, yiyecekleri ve konaklayacakları yerin sağlanması, eşkıya ve vurguncuların ellerinden kurtarılması gibi hususlarda dünyada eşine rastlanmaz

olduklarını ifade etmekte ve genç Ahilere dair yaptığı anlatımda “Ben onlardan daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada” demektedir.¹⁴

Ahi teşkilatlarının sadece erkekler arasında olmadığı, Ahilikle birlikte “belki de dünyada ilk defa” kadınların da Bacıyan-ı Rum (Anadolu Kadınları) şeklinde organize edildiği görülmektedir (Ceylan. 2012: 55). Anadolu Kadınlar Teşkilatı, Ahi Evran’ın eşi Fatma Bacı tarafından önce Kayseri’de kurulmuş ve sonra bütün Anadolu’ya yayılmıştır. Bu teşkilatlar yoluyla, kadınların eğitimi ve el sanatlarında uzmanlaşması sağlanarak, iktisadi ve sosyal faaliyetlere katılmaları mümkün kılınmıştır. Bununla birlikte, bu teşkilatlar bir yandan ahi zaviyelerinin yeme, içme barınma işlerine yardımcı olmakta, öte yandan yetim ve muhtaç kız çocukların eğitimini üstlenmekte, büyütüp ev bark sahibi olmalarını sağlamakta, bakıma muhtaç yaşlı kadınların korunup barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu teşkilatlar Ahi Teşkilatlarıyla birlikte sosyal yardımlaşma alanında öncülük etmekte, topluma adeta sosyal yardım teşkilatı olarak hizmet sunmaktadırlar (Bayram, 2008: 91-92; Ceylan. 2012). Ahi teşkilatlarına benzer şekilde Anadolu Kadınlarının da mesleki faaliyetlerinde yamak, çırak, kalfa ve ustalık süreçlerinin izlendiği belirtilmektedir. Özellikle halı, kilim, giyim ve dokuma ürünleri ile askeri kıyafetlerin Anadolu Kadınlarının (Bacılarının) atölyelerinde imal edildiği görülmektedir (Bayram, 2008: 83-86).

Her bir iş kolunda oluşturan iş ahlaki ve mesleki kurallar, eğitim ve liyakat sistemi yoluyla meslekte uzmanlaşma ve sosyal yardımlaşma düzeni Ahilerin kendileri dışındaki esnaf ve sanatkârlara kıyasla üstünlük elde etmelerini sağlamış, zamanla her türlü iş bu esnaf birliklerince görülür olmuştur. Bu bağlamda, her şehir ve kasabadaki esnaf ve sanatkâr sınıfları için “çarşılar, arastalar, uzun çarşılar, kapalı çarşılar” kurulmuştur (Ceylan, 2012: 65).

Osmanlı’da 15.yüzyıldan sonra, ahilik teşkilatlarının bir devamı niteliğinde olan ve özellikle sosyal dayanışma bakımından Ahiliğin özelliklerini de bünyesinde taşıyan Lonca sistemine geçiş görülmektedir (Bayram, 2012: 81; Dilik, 1988: 62; Şenocak, 2009: 423). Bu geçişte, İstanbul’un fethiyle birlikte daha önce lonca sistemi şeklinde örgütlenmiş esnaf kesimiyle karşılaşılmasının ve Osmanlı Devleti’nin Müslüman olmayan nüfusun iş kesiminde egemenlik alanının genişlemesinin de etkili olduğuna işaret edilmektedir (Bayram, 2012: 97; Çağatay, 1989: 111-112; Gündüz vd., 2012: 41). Ancak loncalarda her ne kadar ahilik geleneği devam ettirilmiş olsa da 17.yüzyıldan itibaren dini ve tasavvufi özelliklerin yavaş yavaş yitirildiği, özellikle gedik uygulamalarının etkisiyle bu teşkilatların müdahalelere açık ve meslek mensuplarının çıkarlarını gözetmeyi ön plana alan bir yapıya dönüştüğü de belirtilmektedir (Bayram, 2012: 111; Ceylan, 2012: 33, 64; Çağatay, 1989: 111-112).

¹⁴ Bkz. İbn Battuta, Seyahatnâme, (Çev. A. Sait Aykut), 1.Cilt, 32. Bölüm.

B. Vakıflar

Vakıf, belirli bir malın kamu yararına daimi bir şekilde tahsis edilmesidir (Berki, 1969: 1). Aydeniz (2017: 84)'e göre vakıf; bir malın sahibi tarafından “dini, içtimai ve hayri” bir gaye için süresiz bir şekilde tahsis edilmesidir.

Köprülü (1951: 479), vakıfları bir kişinin mal varlığının tamamı veya bir kısmının insanlığın belirli bir ihtiyacına ya da insanlığın yardımına yönelik tahsis edilmesi olarak ele almakta ve bu davranış biçimini insanlığın tabiatında var olan bir özellik olarak değerlendirmektedir. Dumlu (2015: 304); geniş bir faaliyet alanı olması ve mali kaynağının tamamen gönüllü kişilerce sağlanmasından hareketle vakıf müessesesini, “sosyal ve ekonomik faaliyetlere gönüllü iştirak” olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede, mallarını toplumun faydasına olacak tarzda bağışlayan kimse “vakfeden” bu tarza getirilen şeyler de “vakf edilmiş” sayılmaktadır (Ülken, 1971: 16). Vakfedilen bir malın hangi hayır işlerinde kullanılacağını ve nasıl idare edileceğini belgeleyen senede “vakfiye” veya vakıfnâme, vakfın gayesini yerine getirmek amacıyla kiraya verilerek gelir getiren mülklere “akar” denilmektedir (Aydeniz, 2017: 82, 84).

Vakıfların; eski Türklerde, Hıristiyanlıkta İbrani kavimlerinde, eski Yunan, Roma, Bizans ve Cermenlerde belirli bir ölçüde bulunduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede, her ne kadar da menşenin doğrudan doğruya İslam dünyası olduğu söylenemese de, İslam dünyasında gelişip güçlenen vakıflar, bilhassa Türklerle birlikte Selçuklu ve Osmanlı döneminde yaygınlaşmış, ekonomik ve sosyal hayat üzerinde oldukça önemli işlevler üstlenmiştir. Özellikle “Vakıflar Cenneti” olarak adlandırılan Osmanlı İmparatorluğu döneminde vakıfların rolü daha da artmış, dini hizmetler, eğitim, sağlık, sosyal yardım, belediye işleri ve bayındırlık gibi ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda önemli faaliyetler bu yolla yürütülmüştür¹⁵ (Dilik, 1988: 66-67; Ertem, 2011: 34-36; Genç, 2014: 10; Köprülü, 1942: 10,12-14; Köprülü, 1951: 479, 518).

1. Hayri ve Avarız Vakıflarda Sosyal yardımlaşma ve dayanışma

Osmanlı İmparatorluğunda vakıflar; mülkiyeti, idaresi ve işlevleri itibariyle çeşitli sınıflara ayrılmakta¹⁶ ve hemen hemen her alanda faaliyette bulunmaktadır. Bu vakıflar içerisinde özellikle hayri vakıflar ve avarız vakıfları yoluyla sosyal güvenlik ve sosyal yardımlara ilişkin çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Hayri ve avarız vakıflarının faaliyet alanları birbiriyle örtüşmekle veya çok kesin çizgilerle ayrıştırılmasının güç olduğu görülmekle birlikte, hayri vakıflar yoluyla;

¹⁵ Ertem (2011: 36)'de, askeri işler genellikle devlet eliyle yürütülmesine rağmen, bu alanda da vakıfların görevler ifa ettiği belirtilmektedir. Örneğin kale, gemi ve top, lengerhane, dökümhane, saraçhane, okmeydanı tesisi yapımı gibi.

¹⁶ Vakıf türleri itibariyle ayrıntılı bilgi için Bkz. Aydeniz (2017: 83-84), Berki (1971), Öztürk (2017: 35), Ülken (1971: 16), Yediyıldız (1982: 26). XVIII. yüzyılda vakıfların çoğunluğunun (yüzde 75'i) hem hayri hem de ailevi vakıf unsurlarını ihtiva eden yarı-ailevi vakıf özelliğinde olduğu görülmektedir (Yediyıldız, 1982: 28-29).

- i) Okul, medrese, kütüphane, müze, cami, mescit, dâru'l-hadis, dâru'l-kurra, tekke ve zaviye, türbe, kabristan gibi eğitim kurumları ve dini müesseselerin inşa edildiği, ii) Yol, köprü, aydınlatma, şehirlerde park-bahçe, orman sahası, su kanalları, çeşme, şadırvan, kale, kervansaray, kapalı çarşı, darülaceze, hastane, han, hamam, çamaşırhane gibi altyapı, bayındırlık ve sağlık yatırımlarının gerçekleştirildiği, iii) Yukarıda belirtilen yerlerde çalışan personelin ücretlerinin ödendiği,
- Aşevi hizmetleri, dul ve yetimlerin geçiminin sağlanması, kimsesiz çocukların ve yaşlıların korunması, yetimlere aylık verilmesi, yetenekli ve yoksul öğrenciler için öğrenci yurtları, kimsesiz ve yoksullara giyecek ve gıda yardımı, yakacak yardımı, kitap yardımı, öksüz kızlara çeyiz desteği, borçlu olarak hapse düşenlerin borçlarının ödenmesi, yoksul ve kimsesizlerinin cenazelerinin kaldırılması, hamal vb. ağır işlerde çalışanlara ve esnaf kesimine yaşlılık ve sakatlık durumunda gelir sağlanması, gazilere yardım, işyeri açmak isteyenlere ve işi aksayanlara yardım, fakir çiftçilere tohumluk desteği vb. sosyal yardım faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir.

Ayrıca, avarız vakıfları yoluyla da;

- Karşılaşılması muhtemel risklere karşı korunma amaçlanmakta, bu kapsamda mahalle ve köylerde yoksul veya muhtaçlara yardım yapılmakta, bu kişilerin savaş, salgın hastalık, ölüm gibi sebeplerle zora düştükleri durumlarda geçimlerinin sağlanması ve tedavi hizmetlerinin karşılanmasına çalışılmaktadır (Ateş, 1982: 55-56,72; Berki, 1962: 11; Dilik, 1988: 68-69; Genç, 2014: 16; Hacımahmutoğlu, 2009: 66; Öztürk, 2017: 34; Şimşek, 1986: 208).

Vakıf sisteminin Osmanlı Devletinin iktisadi hayatına fiziki yatırımlar yoluyla sağladığı faydaların yanı sıra, insani (sosyal) yönüyle çok önemli işlevler gördüğü açıktır. Örnek olarak, 17-18. yüzyıllarda Avrupa ülkelerine kıyasla bir mukayese yapıldığında, fakirliğin, bilhassa da dilencilik düzeyinde fakirliğin Osmanlıda çok daha düşük olduğu bilgisi edinilmektedir (Genç, 2014: 16-17). Bu bağlamda; vakıfların sadece hastane, köprü, çeşme gibi zengin ve fakir her kesiminin yararlanacağı kamu yararına tesisleri ihtiva etmekle yetinmediği; özellikle yoksulların durumunun iyileştirilmesi, muhtaç ve hasta ailelerin bakımı, kimsesizlerin barındırılması, aşevleri, öksüz ve fakir öğrenci yurtları gibi fakir ve muhtaçların sosyal durumlarını iyileştirmeğe yönelik hizmet verdiği görülmektedir. Vakıfların menşei itibarıyla de esasen bu amaçlarla doğduğu ve daha sonra genişlediğine işaret edilmekte, bu türdeki hayri vakıfların bulunduğu toplumda içtimai ahlakı da düzene koyduğuna vurgu yapılmaktadır (Berki, 1969: 2).

2. Para Vakıfları ve Sosyal Yardımlaşma

Bu çalışma kapsamında; dini, hukuki ve finansman yöntemleri bakımından kendine özgü özellikler arz eden para vakıflarının farklı yönleriyle ayrıntılı incelenmesi öngörülmemekte, ancak Osmanlı vakıf sistemi içinde yer alan para vakıflarının işleyişinin ve özellikle para vakıfları ve sosyal yardımlaşma ilişkisinin ele alınmasının

uygun olacağı düşünülmektedir. Koyunoğlu (2008: 253) para vakıflarını, kişilerin paralarını “kendi mallarından ayırarak” vakıf yoluyla toplumun bütünü veya belirli bir kesiminin faydasına sunması olarak ifade etmektedir. Uygulamaları daha öncesine dayanmakla birlikte, Çağatay (1971: 48) çalışmasında, Osmanlı’da para vakıflarının “en geç Fatih Sultan Mehmet döneminde başladığı” belirtilmektedir. Bilhassa XVI. yüzyılda olmak üzere aynı zamanda hakkında önemli tartışmaların¹⁷ da olduğu para vakıflarında, vakfedilen paraların teoride farklı yöntemlerle işletilebileceği belirtilmekle birlikte, esasen uygulamada ağırlığın “muamele-i şer’iyye” yoluyla¹⁸ (şer’i/hukuki işlem) olduğu görülmektedir. Bu yolla, vakıf paralarından “rıbh” veya “faide” adı verilen düşük bir nemalandırma ile esnaf ve sanatkârlara verilen kredilerden elde edilen getirilerin yoksullara ve hayır işlerine harcanması sağlanmaktadır. Para vakıflarıyla, aynı zamanda toplumun borçlanma ihtiyacı veya kredi talebi karşılanarak tüketici kesim ile esnaf ve sanatkârın yüksek faizle tefecilerin eline düşmesi de önlenmektedir (Çağatay, 1971: 50; Dumlu, 2015; Koyunoğlu, 2008; Şimşek, 1986: 208, 215).

Bu çerçevede, hayır vakıflarda olduğu gibi, para vakıflarının elde edilen gelirlerinden vakfın çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasıyla birlikte; vakıfta çalışanlar ile din hizmeti ve eğitim görevinde bulunanların maaşları ödenmekte, öğrencilere burs verilmekte, özellikle köylerin ve mahallenin avarız vergisi ödenmekte ve çeşitli sosyal yardımlar yapılmaktadır. Sosyal yardımlar kapsamında; öğrencilere giyecek ve gıda yardımı, eğitim kurumlarının tefrişat malzemelerinin temini, mahalle veya köylerde iş göremez durumda olanların geçimlerinin sağlanması, ihtiyaç sahiplerinin cenaze masraflarının karşılanması, kırsal kesimde kaldırım ve suyollarının inşası ve tamiri vb. yardımların yapıldığı görülmektedir (Koyunoğlu, 2008: 254, 285-289). Avarız vergisinin ödenmesi amacıyla özellikle mahallinde kurulan “sayısız para vakıfları sayesinde halkın bu vergiyi rahatça ödeyebildiği, devletin de toplamakta zorlanmadığına” işaret edilmektedir (Genç, 2014: 17).

3. Osmanlı İktisadi Hayatında Vakıfların Yaygınlığı

Yediyıldız (1984: 26) çalışmasında, XVIII. asrın sonuna doğru vakıf gelirlerinin boyutunun hemen hemen devlet gelirlerinin üçte biri nispetinde olduğu tahmin edilmektedir. Bir başka veriye dayalı olarak ise, XVIII. asırda vakıf gelirlerinin devlet gelirlerinin yaklaşık yarısına eşit olabileceği belirtilmektedir. Kuşkusuz bu bilgiler kesin olmamakla birlikte, Osmanlı ekonomisi içerisinde vakıfların iktisadi boyutunun önemini göstermesi ve bir mukayese sunması bakımından anlamlıdır.

Osmanlı İmparatorluğu ekonomisi içerisinde vakıflar önemli yer teşkil etmiş, başta padişahlar olmak üzere, hanedan mensupları, devlet büyükleri ve varlıklı kişilerce eğitimden bayındırlık ve altyapı işlerine kadar toplumun ihtiyacı olan birçok alanda

¹⁷ Kemalpaşazade, Çivizade, Ebussuud ve Sa'di Efendiler gibi bazıların Şeyhülislamlık makamında da bulunduğu ilim ve devlet erkânının bu konudaki görüş ve tutumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dumlu (2015), Koyunoğlu (2008: 261-267) ve Şimşek (1986).

¹⁸ Vakıf paralarının bu yolla işletilmesi hususunda uygulanan yöntemler için bkz. Dumlu (2015: 327-328) ve (Koyunoğlu, 2008: 270-271).

vakıflar kurulmuş ve sayısız eserler kazandırılmıştır (Dilik, 1988: 67). Öztürk (2017: 33-34)'de, değişik dönemlerde vakıflar üzerine yapılan araştırmalardan hareketle Osmanlı ekonomisinin ortalama yüzde 16'sının vakıflar tarafından oluşturulduğu tespitinde bulunmaktadır.

XVIII. asırda Türk vakıflarının gelirlerinin yaklaşık yüzde 30'unu iktisadi kuruluşlar oluşturmaktadır. Bunlar; dükkân, ambar gibi ticaret haneler ile han, hamam, değirmen ve imalathane vb. işletmeleri kapsamaktadır. Dükkân ifadesinde bakkal dükkânı, fırın, kasap, ecza hane, lokanta, sarraf dükkânı vb. ticarethanelerin yanı sıra terzi, ayakkabıcı, marangoz gibi atölye veya işletmeler de kapsamaktadır. 330 vakfiyeye dayalı olarak yapılan incelemede, imalathaneler içerisinde tekstil sanayi kuruluşları ağırlık teşkil ederken, bunları boyahaneler, yağ atölyeleri, debbağ haneler, sabun imalathaneleri, gıda sanayi, inşaat sanayi, ev eşyaları sanayi ve silah sanayi gibi tesisler izlemektedir. Ayrıca, bu çalışma kapsamında vakıf gelirlerinin yüzde 32'sinin vakfedilmiş nakit paralardan geldiği belirtilmektedir. Para vakfı yapanların yüzde 42,7'si gibi önemli bir kısmını devletin ileri gelenleri, yüzde 16'sını ise ulema sınıfı teşkil etmektedir (Yediyıldız, 1984). Bununla birlikte, XVII. yüzyılda İstanbul'da faaliyet gösteren vakıflardan örnek olarak seçilen 50 adedi üzerinde yapılan bir başka çalışmada; vakıf gelirlerinin en yüksek kısmını (yüzde 49,5'i) vakıf paralarının işletilmesi yoluyla elde edilen gelirlerin oluşturduğu, bunu yine yüksek bir oranda olmak üzere (yüzde 42,7) kira gelirlerinin takip ettiği görülmektedir (Koyunoğlu, 2008: 275-276).

Osmanlıda iktisadi hayatın sürdürülmesi bakımından vakıfların önemli işlevlerinin olduğu, bu bakımdan yüksek gelir grubuna sahip askeri kesimin "teşvik, destek ve telkinlerle" vakıf faaliyetlerine yoğun bir şekilde yönlendirildiği belirtilmektedir. Bu tür faaliyet ve yatırımların devlet eliyle yapılması yerine tasarruf sahibi kişiler tarafından vakıflar yoluyla gerçekleştirilmesiyle suistimallere fırsat verilmeyeceği ve bahse konu yatırımların daha verimli olacağına dair inancın da etkili olduğu ifade edilmektedir. Devlet, vakıf nazırları ve hukuk sistemi içerisindeki bürokrasisi vasıtasıyla vakıfların amaç ve şartlarına göre yönetilmelerini ve muhasebe işlemlerinin sağlıklı yapılmasını kontrol etmektedir (Genç, 2014: 15-16).

V. Günümüz Türkiye'sinde Sosyal Yardımlaşma

Seçuklu ve Osmanlı'nın bilhassa kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Ahilik teşkilatları ve vakıfların iktisadi işlevlerinin yanı sıra toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın tesisinde önemli bir yer teşkil ettikleri daha önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak, Avrupa'da sanayi devrimi yaşanırken Osmanlı İmparatorluğunda sanayileşme faaliyetlerinin, kitlesele bir işçi kesiminin ve bu gelişmelerin yol açtığı ihtiyaç ve sorunların Avrupa'ya kıyasla geç görülmesi modern anlamda sosyal güvenliğe geçişi de geciktirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de sosyal güvenlik anlayışının hukuki manada kurumsallaşması gayretleri Osmanlı'nın son dönemlerinde, başka bir ifadeyle 19. yüzyılda başlamış ve Cumhuriyet döneminde devam ederek yaygınlaşmıştır. Cumhuriyet döneminde sosyal güvenlik alanındaki düzenlemelerin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada ve Türkiye'de geniş uygulama alanı bulan kalkınma politikalarının etkisiyle Planlı Kalkınma döneminde

hızlanarak devam ettiği görülmektedir (Gül ve Sallan Gül, 2007: 17; Türkoğlu, 2013: 289-291; SGK¹⁹). 1963 yılında uygulamaya giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) “iktisadi kalkınmaya paralel olarak sosyal adaletin gerçekleştirilmesi” hedeflenmekte, bu bağlamda Planlı Kalkınma döneminin henüz başlangıcında herkesin ihtiyarlık ve sağlık sigortalarına sahip olacağı genel bir sosyal güvenlik düzeninin kurulması benimsenmektedir. Bu yıllarda “bütün sosyal güvenlik çalışmalarının bir elden yürütülmesi” nin hedeflenmesi de oldukça anlamlıdır (DPT, 1963: 109-110).

Ancak, Türkiye’de sosyal güvenlik sistemi dışında kalan kesimlere yönelik sosyal politikalar 1970’li yıllara kadar genelde sosyal sigorta sistemi içerisinde sunulan imkânlar çerçevesinde yürütülmüş, bu yıllara kadar yoksullukla mücadele bağlamında sosyal yardımlar alanında kurumsal bir gelişme kaydedilememiştir (Gül ve Sallan Gül, 2007: 18). Türkiye’de modern anlamda sosyal yardım sisteminin başlangıcı ve gelişim süreci açısından özellikle üç ana uygulamaya işaret etmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki 1977 yılında 2022 sayılı Kanun ile getirilen muhtaç durumdaki yaşlı veya özürllülere aylık bağlanması uygulamasıdır. İkinci önemli uygulama; yoksul ve muhtaç kişilere yardım yapılmasıyla ilgili faaliyetleri yürütmek üzere 1986 yılında 3294 sayılı Kanun ile Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve ülke genelinde her ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının kurulmasıdır. Üçüncü temel uygulama ise, muhtaç durumdaki vatandaşların tedavi ve ilaç masraflarının karşılanması için 1992 yılında 3816 sayılı Kanun ile gerçekleştirilen Yeşil Kart uygulaması olmuştur. Bu uygulamalar zaman içerisinde Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, YURTKUR ve Belediyeler gibi farklı kuruluşlarca yürütülen sosyal yardım programlarıyla daha da çoğaltılıp geliştirilmiştir. Önemi açısından ayrıca belirtmek gerekirse 2012 yılı itibariyle hiç kimsenin sağlık sigortası dışında kalmamasını öngören Genel Sağlık Sigortası (GSS) hayata geçirilmiş, böylece Yeşil Kart uygulamasına da son verilmiştir (Hacımahmutoğlu, 2009: 69, 88-90; İncedal, 2013: 92; SGK²⁰; Türkoğlu, 2013: 294-295, 301).

Bununla birlikte, son dönemde, hem yeni uygulamaya konulan sosyal yardım programlarının etkisiyle yardımların çeşitliliğinde hem de yardım başına verilen tutarlarda önemli artışların sağlandığını belirtmekte yarar görülmektedir. Bu çerçevede, bahse konu sosyal yardımlar; i) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca verilen yaşlı ve engelli aylığı, evde bakıcı parası, çocukları muhtaç ailelere sosyal ve ekonomik destek, genel sağlık sigortası primleri ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) tarafından sunulan ve oldukça çeşitlilik arz eden diğer tüm sosyal yardımlar²¹,

---

¹⁹ Bkz. SGK, Kurumsal - Tarihçe,

<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce> Erişim Tarihi: 10.02.2020

²⁰ Bkz. SGK, Kurumsal - Tarihçe,

<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce> Erişim Tarihi: 10.02.2020

²¹ Gıda yardımları, barınma yardımları, ücretsiz kitap yardımı, eğitim materyali yardımı, engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması, şartlı eğitim yardımı, şartlı sağlık yardımı, öğle yemeği yardımı, öksüz ve yetim yardımı, eşi vefat etmiş kadınlara yardım, doğum yardımı, şehit yakını ve

ii) Vakıflar Genel Müdürlüğünce verilen yetim ve engellilere yönelik muhtaç aylığı, imaret ve burs hizmetleri, iii) Milli Eğitim Bakanlığınca ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrencilere verilen burs hizmeti, vi) YURTKUR tarafından yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler için verilen burslar, v) TTK-TKİ tarafından verilen kömür yardımı ve vi) Belediyelerce verilen tüm yardımlardan oluşmaktadır.²²

2018 yılında Türkiye’de sosyal yardımların değer olarak yüzde 75,7’sinin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, i) sosyal yardım programları içinde en büyük ağırlığı teşkil eden Genel Sağlık Sigortası (GSS) primleri, ii) kamuoyunda bakıcı parası olarak bilinen evde bakım yardımı, iii) yaşlı ve engelli aylığı ve iv) SYDV’ları (fon) tarafından verilen çeşitli sosyal yardımlardan oluşan dört ana sosyal yardım türünün toplam sosyal yardımların yüzde 72,9’una tekabül ettiği tespit edilmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 303) .

Türkiye’de uygulanan sosyal yardım programlarının niteliği ve çeşitliliği dikkate alındığında, Birinci Bölümde açıklanan Dünya Bankası sosyal yardım programlarından da görüleceği üzere, sosyal yardım alanında diğer ülkelerde uygulanması benimsenen temel araçların tamamına yakınının ülkemizde de uygulandığı söylenebilir. Ancak Türkiye’de uygulanan sosyal yardım programlarının bahse konu ülkelerdekinden temel farkı, özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde yaygın olarak uygulanan ve bu ülkelerde sosyal yardım programlarının merkezi konumunda yer alan asgari gelir desteği niteliğindeki nakit transferi uygulamasının olmayışıdır (Coşkun vd., 2011: 138; İncedal, 2013: 130, 135; The World Bank, 2018: 94-95; Yentürk, 2012: 43).

Türkiye’de kamu sosyal harcamalarına sağlanan kaynak açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; bu alanda geçmiş dönemde belirgin bir artışın gerçekleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Aynı zamanda düzenlenmiş mevcut verilere göre, Türkiye’de eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarını içeren toplam kamu kesimi sosyal harcamalarının GSYH’ya oranı 2004 yılında yüzde 13,8’den 2018 yılında yüzde 16,5’a yükselmiştir. Bu gelişmede, sosyal koruma harcamalarındaki artışın etkili olduğu görülmektedir. Sosyal koruma harcamalarının GSYH’ya oranı aynı dönemde yüzde 6,8’den yüzde 9,1’e çıkmıştır.²³ Ancak sağlanan bu olumlu gelişmeye rağmen, Türkiye’nin halen kamu kesimi sosyal harcamalarının Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri gibi gelişmiş refah devletlerinin gerisinde olduğu gerçeğinden hareketle, iktisadi ve sosyal alanda kaydedilecek gelişmelerle birlikte, zamanla diğer alanlara kıyasla sosyal harcamalara yönelik görece daha fazla kaynak ayracağı açıktır. Birinci Bölümde

---

gazilere yardım, muhtaç asker ailelerine yardım vb. sosyal yardım uygulamaları (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019: 140-146).

²² Temel yardım türleri itibarıyla yararlanıcı sayısı ve yardım miktarları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019a: 303).

²³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri, <http://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz/> Erişim Tarihi: 25.02.2020.

açıklandığı üzere; 2018 yılında kamu sosyal harcamalarının²⁴ veya daha anlamlı ifadeyle sosyal koruma harcamalarının GSYH'ya oranı OECD ülkeleri ortalaması yüzde 20,1; aynı veri seti kapsamında Türkiye'de 2016 yılında yüzde 12,5'tir. Bu oran en yüksek olarak Fransa'da yüzde 31,2'ye ulaşırken Almanya'da yüzde 25,1, ABD'de yüzde 18,7'dir.²⁵ Konu; bu çalışmayla doğrudan ilişkisi olan ve yoksulluğun etkilerini gidermeğe yönelik son merci veya son çare niteliğindeki sosyal yardımlar açısından da benzer bir durum arz etmektedir.

Tablo 2. Kamu Sosyal Yardım Harcamaları

	2002	2005	2010	2015	2018
Toplam sosyal yardım harcamaları (Milyon TL)	1.376,1	4.194,0	12.997,1	24.066,7	38.253,4
Sosyal yardım harcamalarının GSYH'ya oranı (Yüzde)	0,5	0,65	1,18	1,03	1,03

Kaynak: Coşkun vd. (2011: 148), DPT (2008: 215), İncedal (2013: 124), T.C. Kalkınma Bakanlığı (2014: 124), T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018:117; 2019: 303) bilgilerine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Aynı bazda mevcut en eski verilere dayalı olarak düzenlenen Tablo 2'de görüleceği üzere, Türkiye'de kamu sosyal yardımlarının GSYH içindeki payı 2002 yılında yüzde 0,5'den 2018 yılında görece olarak iki kat artışla yüzde 1,03'e çıkarak 38,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Sosyal yardımlarda kaydedilen bu önemli artışa rağmen, Türkiye'de sosyal yardımların GSYH içindeki payının gelişmiş ülkelere kıyasla halen daha düşük kaldığı bir gerçektir. Bu bağlamda sosyal yardımların GSYH içindeki payının, kapsam ve sınıflandırma niteliğine göre farklılıklar arz etmekle birlikte, OECD ülkelerinde veya gelişmiş ülke ekonomilerinde ortalama yüzde 2,5 düzeyinde olduğu, hatta bu oranın Birinci Bölümde Tablo-1'de açıklandığı üzere bazı çalışmalarda daha da yüksek bulunduğu görülmektedir. Bu oranın gelişmekte olan ülkelerde ise ortalama yüzde 1,5'e denk düştüğü belirtilmektedir (İncedal, 2013: 135; The World Bank, 2018: 16-17, 21).

Türkiye'de sosyal yardım uygulamalarında önemli bir aşama olarak; sosyal yardım talep eden vatandaşların kişisel verilerinin teminine ve muhtaçlık durumunun tespitine yönelik altyapı imkânı sunan ve mükerrer yardımların önlenmesi için kurumlar arasında ortak bir veri paylaşımını mümkün kılan Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) 2009 yılında uygulamaya konmuştur. Daha sonra, SOYBİS temel alınarak farklı kurumlardan alınan verilerin bütünleştirilmesi, sosyal yardımların kayıt altına alınması, takibi ve raporlanmasını temin amacıyla 2015 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca

²⁴ OECD veri setinde sosyal harcamalar; düşük gelirli hanehalkına yapılan yardımlar ile yaşlılık, hastalık, engellilik, işsizlik ve genç kesimlere yönelik ödemeleri ve sosyal amaçlı vergi istisnalarını içermektedir.

²⁵ OECD Data, Society, <https://data.oecd.org/society.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2020.

Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi (BSYBS) Sistemi hayata geçirilmiştir²⁶ (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017: 15,19). 2019 yılı itibarıyla 24 kamu kurumu, Türk Kızılayı ve 47 yerel yönetim arasında sosyal yardım verilerinin karşılıklı olarak paylaşımının sağlandığı görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 303).

Bu çerçevede; 2018 yılı itibarıyla Türkiye’de 3.494.932 hane sosyal yardımlardan faydalanmaktadır. Düzenli yardımlardan faydalanan hane sayısı 2.588.969, geçici (sürelili) yardımlardan faydalanan hane sayısı ise 2.383.492’dir (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019: 138). Uygulanan sosyal yardım programlarının da etkisiyle Türkiye’de mutlak yoksulluk göstergelerinden aşırı yoksulluk hemen hemen yok denecek düzeye inmiştir. Türkiye’de satın alma gücü paritesine göre kişi başına günlük 1 doların altında gelire yaşayan nüfusun oranı 2005 yılında yüzde 0,01; 2,15 doların altında gelire yaşayanların oranı 2015 yılında yüzde 0,06 gibi oldukça düşük bir düzeye inmiştir. Ancak, aşırı yoksullukta sağlanan bu olumlu gelişmelere rağmen, göreceli yoksulluk ve bilhassa gelir dağılımında iyileştirme ihtiyacı devam etmektedir. Örneğin, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre medyan gelirin yüzde 50’sinin altında olan nüfusun oranına karşılık gelen göreceli yoksulluk oranı, geçmiş yıllarda sağlanan iyileşmeye rağmen, 2018 yılında halen yüzde 13,9 seviyesindedir.²⁷ Bununla birlikte, gelişme ekonomisi politikalarının ve sosyal yardımların amaç edindiği bir diğer önemli husus olan dengeli gelir dağılımı sağlanması konusu da Türkiye’de öncelikli politika alanı olma durumunu korumaktadır. Türkiye’de gelir eşitsizliği 2010 yılı sonrasında Gini Katsayısı cinsinden 0,4 düzeyindedir. Günümüzde bu oran OECD ülkelerinde 0,24-0,46 aralığında değişmektedir.²⁸

VI. Sonuç

Dünya genelinde yoksulluğun önlenmesi, ülke içi gelir eşitsizliğinin azaltılması, beşeri sermayenin güçlendirilmesi, insan odaklı kapsayıcı büyümeyle birlikte büyümenin sürdürülebilir kılınması ve daha genel anlamda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması günümüz gelişme ekonomisi politikalarının önceliğini oluşturmaktadır.

Geçmiş yıllarda mutlak yoksulluk göstergelerinden aşırı yoksullukla mücadelede kayda değer bir gelişme sağlanmasına rağmen, yoksulluk özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere dünya genelinde halen en önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Günümüzde dünya nüfusunun yüzde 10’u aşırı yoksulluk altında yaşamakta, başka bir ifadeyle açlık sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer

²⁶ Bu sistemle 37 milyondan fazla kişinin kişisel ve mali bilgilerinin içerildiğine işaret edilerek bahse konu bilgilerin güvenliliğinin sağlanmasının önemine dikkat çekilmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2017: 44).

²⁷ TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi: 20.02.2020.

²⁸ OECD Data, Society, <https://data.oecd.org/society.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2020 ve TÜİK, Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi:20.02.2020.

yandan, yoksulluğun bir başka türü olan göreceli yoksulluk sadece gelişmekte olan ülkeler için değil aynı zamanda gelişmiş ülkeler açısından da öncelikli sorun alanını oluşturmakta, ayrıca sağlanan gelirin veya oluşan servetin ülke içi paylaşımında da eşitsizlik sorunu artmaktadır.

Bu çerçevede, 1980 sonrasında dünyada yaygın kabul gören liberal politikalara ve ekonomide kamu müdahalesinin azaltılmasını benimseyen uygulamalara rağmen, toplumda dengeli bir iktisadi ve sosyal gelişmenin sağlanması bakımından kamu sosyal koruma harcamaları giderek artmıştır. Ancak dünya nüfusunun önemli bir kısmı için halen gerçek manada sosyal koruma sağlandığını söylemek güçtür. Dünya genelinde nüfusun yarısından fazlasının nakit ödeme niteliğinde herhangi bir sosyal korumaya sahip olmadığı, buna karşılık işsiz nüfusun sadece beşte birinin nakit nitelikli işsizlik ödeneği aldığı görülmektedir. Bu çerçevede, sosyal koruma sisteminin önemli bir alt bileşeni olan sosyal yardımlar, son kademe sosyal güvenlik ağı veya son merci olarak öne çıkmaktadır. Sosyal yardımlar, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak, sosyal güvenceden yoksun veya yeterince yararlanmayan yoksul veya muhtaç kişilerin insan onuruna yakışır asgari bir yaşam standardına sahip olması için gelir testlerine dayalı olarak karşılıksız yapılan aynı ve nakdi yardımlardan oluşmaktadır. Sosyal yardımların GSYH'ya oranının gelişmiş ülkelerde ortalama yüzde 2,5 ve üzerinde, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 1,5 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Kuşkusuz tarihi süreçte milletlerin başarısını, sadece askeri alanda kazanılan zaferlerde değil, esasen kamu düzeninde, ilim ve teknikte, adalet duygusu ve toplumsal dayanışma konularında geliştirdikleri üstünlüklerde aramak gerekir. Bu bağlamda Türk milletinin kendine özgü diyebileceğimiz güçlü bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünün varlığından söz etmek mümkündür. Türk toplumunda iktisadi ve sosyal hayatın birbirinden kopuk değil bilakis bütünlüklü bir yapıda ilerlediği, ferdiyetçilikten ziyade dayanışmacı bir yapıda yardımlaşma duygusunun ön planda olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede; Türk Dilinin eski büyük eserlerinde Türk toplumlarında bugünkü manada sosyal devlet anlayışının çok eskiye dayanan izlerini görmek mümkündür. Bahse konu metinlerde konuksever olmak, insanlığa yararlı iş yapmak, kimsesiz, yoksul ve muhtaçlara yardım etmek, fakir, dul ve yetimi gözetip korumak, hayır ve iyilikte eli açık olmak önemle öğütlenmekte, hayatı anlamlı ve insanı erdemli kılan toplumsal sorumluluklara bilhassa vurgu yapılmaktadır. Bununla birlikte, Selçuklularda ve Osmanlı Devletinin özellikle kuruluş ve gelişme döneminde Anadolu'ya özgü bir yapı olarak ekonomik ve sosyal hayatı ahenk içinde ayakta tutan Ahilik teşkilatları ve Osmanlı'nın vakıflar cenneti olarak anılmasına vesile olan vakıf müesseseleri, sosyo-ekonomik nitelikleriyle, sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından oldukça önemli işlevler görmüşlerdir. Ahilik teşkilatlarının birçok özgün vasfı içinde belki de en önemli özelliği, şehirlerde sanayi ve ticaret alanında 32 ayrı iş kolunda yürüttükleri iktisadi faaliyetlerin yanı sıra, yaran odaları, Anadolu Kadınları teşkilatı ve özellikle orta sandıkları vasıtasıyla adeta gönüllü sosyal güvenlik kuruluşu gibi yerine getirdikleri sosyal yardım faaliyetleridir. Ahilerin, Anadolu'nun iktisadi kalkınmasına ve sosyal

dayanışmanın tesisine önderlik ettiği, günümüz sosyal yardım kuruluşlarının işlevini yine günümüz ifadesiyle özel teşebbüse dayalı ve sivil toplum kuruluşları biçiminde geniş yelpazede yerine getirdikleri görülmektedir. Ayrıca, vakıflar Osmanlı Devleti döneminde oldukça yaygınlaşmış, dini ve eğitim hizmetlerinden günümüzde devletin görevleri arasında kabul edilen altyapı ve bayındırlık işlerine kadar toplumun ihtiyaç duyduğu hemen hemen her alanda faaliyette bulunmuştur. Vakıf sisteminin; Osmanlı Devletinin iktisadi hayatına fiziki yatırımlar yoluyla sağladığı katkıların yanı sıra, para vakıfları ve bilhassa hayri ve avarız vakıfları yoluyla sosyal yardımlaşma ve dayanışma alanında önemli hizmetler üstlendiği görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde sosyal güvenliğin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada ve Türkiye’de geniş uygulama alanı bulan kalkınma politikalarının da etkisiyle hızlanarak devam ettiği görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de 1970’li yıllara kadar genelde sosyal sigorta sistemi içerisinde sunulan hizmetler, bu yıllardan itibaren uygulamaya konulan ve farklı kuruluşlarca yürütülen çeşitli sosyal yardım programlarıyla zamanla çoğaltılıp geliştirilmiştir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelere kıyasla halen düşük kalmakla birlikte, Türkiye’de son dönemde gerek sosyal koruma harcamalarında sağlanan artışın etkisiyle kamu sosyal harcamalarında, gerekse sosyal yardımlarda önemli bir gelişme kaydedildiği görülmektedir. Türkiye’de sosyal yardımların GSYH içindeki payı 2000’li yılların başında yüzde 0,5’den 2018 yılında görece olarak iki kat artışla yüzde 1,03’e çıkmış; sosyal yardımlardan faydalanan 3,5 milyon hane içinde düzenli yardım alanların oranı yüzde 74,0 olmuştur. Bu yardımlar içerisinde GSS primleri, evde bakım yardımı, yaşlı ve engelli aylığı ile SYDV’ları tarafından verilen ve çeşitli yardımlardan oluşan dört ana sosyal yardım türünün toplam sosyal yardımların yüzde 72,9’unu oluşturduğu, sosyal yardımların yüzde 75,7’sinin ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca verildiği görülmektedir. Gelinek noktada Türkiye’de aşırı yoksulluk hemen hemen yok denecek düzeye inmiştir. Ancak, görece yoksulluk ve özellikle gelir dağılımında iyileştirme ihtiyacı önemli korunmaktadır.

Kuşkusuz sosyal yardım programlarının öncelikli amacı bireyler üzerinde yoksulluk yükünün hafifletilmesi, zamanla her türlü yoksulluğun kalıcı olarak giderilmesi ve toplumda gelir eşitsizliğinin iyileştirilmesidir. Bu bakımdan; Türkiye’de uygulanan sosyal yardımların yoksulluk ve gelir dağılımı üzerinde etkilerinin, mevcut Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemine dayalı olarak program bazında analizlerinin yapılması faydalı görülmektedir. Ayrıca, sosyal yardım veren tüm kuruluşlar arasında bilgi paylaşımı ve karşılıklı sorgulamanın mümkün kılınması ve sosyal yardımlara ilişkin etkin bir izleme–değerlendirme sisteminin oluşturulması bakımından Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemine Belediyeler ve belirli ölçekte ve niteliğe sahip STK’ların da dahil edilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, Türkiye’de kategorik mahiyette birçok düzenli nakdi yardımlar yapılmasına rağmen, toplumun en yoksul ve muhtaç kesimlerine yönelik genel bir asgari gelir desteği programı bulunmamaktadır. Bu bağlamda, muhtaç durumdaki kişilerin kendi tercihleri doğrultusunda ihtiyaçlarını temin etmesini mümkün kılacak ve sosyal yardımların etkinliğini artıracak; objektif kriterlere, gelir testine ve kurumlar arası işleyen ortak bir

veri tabanına dayalı, hedef kitlesi iyi kurgulanmış, kişilerin çalışma arzusunu önlemeyecek düzeyde ve bir hak niteliğinde asgari gelir desteği konusunun ayrıntılı olarak ele alınıp değerlendirilmesinin de yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Ahmed Yesevi. (2016). *Açıklamalı Divan-ı Hikmet*. (Sadeleştiren: Ahmet Eğilmez Rıdvanoğlu, Takriz: Uğur Gürsu). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E. and Zucman, G. (2018). *World inequality report 2018*. World Inequality Lab. <https://wir2018.wid.world/> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- Ananta, A. (2012). "Sustainable and Just Social Protection in Southeast Asia". *ASEAN Economic Bulletin*, 29 (3), 171-83.
- Ateş, İ. (1982). "Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar". *Vakıflar Dergisi*, XV, 55-88.
- Atik, K. (2011). "Ahilik ve Siyaset". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 57-73.
- Aydeniz, T. (2017). "Evkaf Lügatçesi". *Din ve Hayat Dergisi*, 30: 82-93.
- Batur, S. (2017). *Kaşgarlı Mahmud- Divan-ı Lügati't-Türk*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bayram, M. (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*. (3.Baskı). Konya Ticaret Odası. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları <http://www.kto.org.tr/d/file/fatma-baci-ve-baciyan-i-rum-m-bayram.pdf> Erişim Tarihi: 10.02.2020.
- Bayram, M. (2018). *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-Din Mahmud ve Ahi Teşkilâtlarının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Bayram, S. (2012). "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 81-115.
- Berki, A.H. (1962). "Hukukî ve İçtimaî Bakımdan Vakıf". *Vakıflar Dergisi*, V, 9-14.
- Berki, Ş. (1969). "Vakfın Mahiyeti". *Vakıflar Dergisi*, XIII, 1-8.
- Berki, Ş. (1971). "Türkiye'de İmparatorluk ve Cumhuriyet Devrinde Vakıf Çeşitleri". *Vakıflar Dergisi*, IX, 1-12.
- Ceylan, K. (2012). *Ahilik – Türk İslam Medeniyetinde Dünyevi ve Uhrevi Sistem*. Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Coşkun, S., Güneş, S. ve Ortakaya, F. (2011). "Asgari Gelir Desteği ve Türkiye'de Uygulanabilirliği: Bir Model Denemesi". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 129-158.

- Cunbur, M. (1991). "Yunus Emre'de İyilik ve Hayır Duygusu", *Vakıf Haftası*, 8, 97-101. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/881/Cunbur.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- Çağatay, N. (1952). "Fütüvvet Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 58-68.
- Çağatay, N. (1971). "Osmanlı İmparatorluğuyla Riba-faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık". *Vakıflar Dergisi*, IX, 39-56.
- Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Dilik, S. (1988). "Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43 (1), 41-81.
- DPT. (1963). *Kalkınma Planı - Birinci Beş Yıl (1963-1967)*. Ankara.
- DPT. (2008). *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007 – 2013) - 2009 Yılı Programı*. Ankara.
- Dumlu, E. (2015). "XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi)". *İLTED-İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 44(2), 303-337.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*. (49. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ertem, A. (2011). "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar". *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-66.
- Eurostat. (2016). *The European System of Integrated Social Protection Statistics – ESSPROS*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-GQ-16-010> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- Genç, M. (2014). " Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar". *Vakıflar Dergisi*, 42, 9-18.
- Gül, H. ve Songül, S.G. (2007). "Sosyal Devletten Çalışma Refahına Geçişte Sosyal Haklar ve Yoksullar". *Amme İdaresi Dergisi*, 40 (3), 1-30.
- Gündüz, A.Y., Kaya, M. ve Aydemir, C. (2012). "Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV (II), 37-54.
- Güngör, E. (1988). *Tarihte Türkler*. (15.Baskı). İstanbul: Ötüken.
- Hacımahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: DPT.
- ILO. (2010). *World Social Security Report 2010/11*. Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/secsoc/information-resources/WCMS_146566/lang-en/index.htm Erişim Tarihi: 15.02.2020.

- İbn Battuta. *Seyahatnâme*. (Çev. A.Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. https://www.academia.edu/32120133/%C4%B0bn_Batt%C3%BBta_-_%C4%B0bn_Battuta_Seyahatnamesi.pdf Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- İnalçık, H. (2017). *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. (3. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İncedal, S. (2013). *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. (Uzmanlık Tezi). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
- Kabaklı, A. (1987). *Sohbetler I – Mevlana, Yunus Emre, Fuzuli ve İbrahim Hakkı İle*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kafesoğlu, İ. (2008). *Türk İslam Sentezi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Konur, E. (2016). "Orhun Yazıtlarında Sosyal ve Siyasi Mesajlar". *Edebi Yad ve Sanat Akademisi*, (TURUZ Dil ve Etimoloji Kütüphanesi). http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/erdem_konur_orhun_yazitlari.pdf Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- Koyunoğlu, H.H. (2008). "Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (4), 253-304.
- Köprülü, B. (1951). "Tarihte Vakıflar". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VIII/3-4, 479-518.
- Köprülü, F. (1942). "Vakıf müessesesinin hukuki mahiyeti ve tarihi tekâmülü". *Vakıflar Dergisi*, 2(2), 1-36.
- Mahiroğulları, A. (2008). "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0 (54), 139-154.
- Mathers, N. and Slater, R. (2014). *Social protection and growth: Research synthesis*. Department of Foreign Affairs and Trade. <https://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?ressource.ressourceId=54036> Erişim Tarihi: 10.02.2020.
- Midgley, J. (2013). "Social development and social protection: New opportunities and challenges". *Development Southern Africa*, 30 (1), 2–12.
- OECD Data, Society, <https://data.oecd.org/society.htm> Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- OECD. (2019a). *Can Social Protection Be an Engine for Inclusive Growth?*. Development Centre Studies. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9d95b5d0-en> Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- OECD. (2019b). *Society at a Glance 2019 - OECD Social Indicators*. Development Centre Studies. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/soc_glance-2019-en Erişim Tarihi: 20.02.2020.

- Öztürk, N. (2017). “Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması”. *Din ve Hayat*, 30, 30-40.
- SGK, Kurumsal – Tarihçe,
<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/kurumumuz/tarihce> Erişim Tarihi: 10.02.2020
- Şenocak, H. (2009). “Sosyal Güvenlik Sistemini Oluşturan Bileşenlerin Tarihi Süreç Işığında Değerlendirilmesi”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 409-468.
- Şimşek, M.(1986). “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1), 207-220.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2017). *Türkiye'nin Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi*. Ankara. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/tanitimlar/> Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri, <http://www.sbb.gov.tr/resmi-istatistik-programina-katkilarimiz/> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2018). *2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014 - 2018)- 2015 Yılı Programı*. Ankara.
- Taeschner, F. (1953). “İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı)”. (Çev. Fikret İşiltan). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15 (1-4), 1-32.
- The World Bank. (2017). *Closing the Gap: The State of Social Safety Nets 2017*. Washington, D.C: World Bank Group. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26655> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- The World Bank. (2018). *The State of Social Safety Nets 2018*. Washington, D.C: World Bank Group. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29115> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- Topuz, S. K. (2009). “Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001–2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık Ve Sosyal Koruma Harcamaları”. *Alternatif Politika*, 1 (1), 115-136.

- Turan, O. (2018). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. (27. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TÜİK, Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 Erişim Tarihi:20.02.2020.
- TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1013 Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- Türkiye İş Bankası. (2013). *Dede Korkut Hikayeleri – Kitab-ı Dedem Korkut*. (Çev. Ayşegül Çakan). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2013). “Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye’de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik”. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (3), 275 - 305.
- UNDP, Sustainable Development Goals, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html> Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- United Nations, Sustainable Development Goals, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> Erişim Tarihi: 01.03.2020.
- United Nations. (2019a). *The Sustainable Development Goals Report 2019*. New York <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- United Nations. (2019b). *Special edition: progress towards the Sustainable Development Goals*. (E/2019/68). Report of the Secretary-General. <https://undocs.org/E/2019/68> Erişim Tarihi: 25.02.2020.
- Ülken, H.Z. (1971). "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği". *Vakıflar Dergisi*, IX, 13-37.
- World Economic Forum. (2018). *The Global Competitiveness Report 2018*. Geneva. <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/> Erişim Tarihi: 20.02.2020.
- Yediyıldız, B. (1982). "Müessesese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi". *Vakıflar Dergisi*, XV, 23-53.
- Yediyıldız, B. (1984). "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu". *Vakıflar Dergisi*, XVIII, 5-41.
- Yentürk, N. (2012). *STK'lar için Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yusuf Has Hacib. (2015). *Kutadgu Bilig*. (Çev. Ayşegül Çakan). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.